

PULA IMVULA

>> GROWING FOOD >> GROWING PEOPLE >> GROWING PROSPERITY >>

FERIKGONG
2017

FRANS MOKOENA – New Era Commercial Farmer of the Year wa rona

Frans Tshepo Mokoena (36) yo a tswang kwa Tweespruit mo kgaolong ya Foreise-tata o supilwe 2016 Grain SA/Absa/John Deere Financial New Era Commercial Farmer of the Year ka kopano ya moletlö ya Grain SA ka 14 Diphalane. Mmogo le mogatse, Agnes, o dirisa dihekетara tse 2 200 – Frans o laola diwalwa, dikgomo tsa nama le dinku mme Agnes o tlhokomela go ungwa ga mae le ditiro tsa bolaodi.

Le fa molemirui yo o umang e bile yo o nang tiha-olgyo ya kgwebo yo a ne a na le mathata a mantsi mo bophelong ba gagwe, ga go a mo thi-bela go nna molemirui yo o kgonang tota. Ka go se nne le madi a a lekaneng go fetsa sekolo, o ne a tshwanetse go tlogela sekolo morago ga go fetsa seemo sa 6 mme a simolola go thusa rraagwe ka ditiro tsa letsatsi le letsatsi mo polaseng. Fa a bala dingwaga tse 21 o latlhegetswe ke bat-sadi ba gagwe mme a ipithhela e le ene fela yo a nang boikarabelo ba polase. O tsweleletse fela jaaka rraagwe a mo rutile – ka go phela fela ka tse di tlhokiwang mme go busetsa madi mo polaseng.

Frans o ikopantshitse le Lenaneo la Tlhabolo lo la Grain SA ka 2006 mme a ipapisa le Johan Kriel. Bopati bo bo mo thusitse go itlhabolola go nna molemirui. ‘Ke mo ke leng gompieno, ka tebogo go kitso e ke e amogetseng le Grain SA,’ a rialo fa a botswa. Go sa le ditlhaselö tse a tshwenetseng go di lwantsha jaaka go se nne le kgono ya go adima madi go reka ditokelelo, phethogo ya tle-laemete le tlhotlhwa e e kwa godimo ya ditokelelo, mme modirithata yo ga a dumele gore phisego ya gagwe ya go nna kgaolo ya bokamoso ba bolemirui mo Afrikaborwa e timiwe.

Frans Mokoena o amogela thaetlele ya 2016 Grain SA/Absa/John Deere Financial New Era Commercial Farmer of the Year.

Lekwalo la Grain SA la balemipotlana

Bala Moteng:

05 | Tsotlhe tse o tshwanetseng go di itse ka ntlha ya botokololo

08 | Go laola mogotoduane mo disoyeng

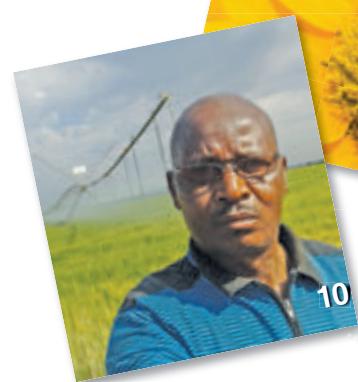
11 | A polase ya ka e tlaa falola?
Dirisa dikgato tse 11 tse go itse

03

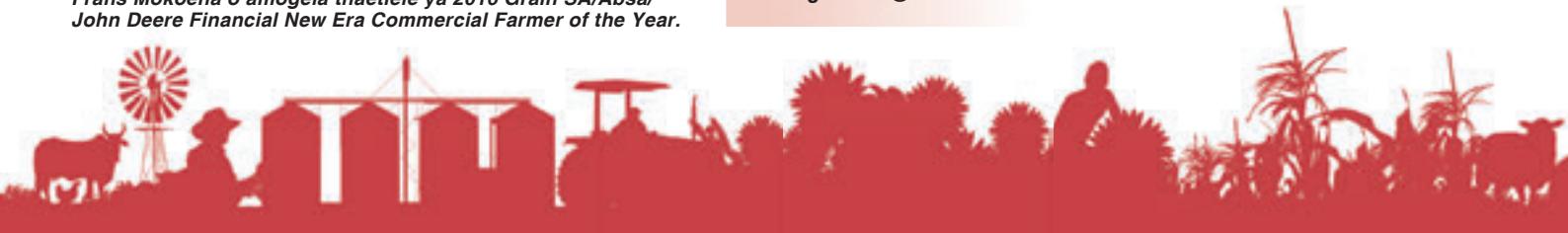

07

10

Athikele e kwadilwe ke Louise Kunz, Mokwadi wa Pula Imvula. Fa o batla kitso gape, o ka romela emeile go louise@infoworks.biz.

NKOKO JANE A RE...

Ke ngwaga o moswa – a nte e nne ngwaga wa boitumelo le tirodintle go lona botlhe. Ke solo fela gore botlhe ba lona ba amogetse pula e e lekaneng mme e bile le gore dijwalwa tsa lona di bonega di ntle tota. Ditiragalo tsa bolemirui tse di siameng di tsamaelana le go netefatsa go bona thobo e e lekaneng, mme fa go se na pula ga re kgone go tswelela.

Fa Afrikaborwa e ka kgona go bona thobo e kgolo ya mmidi, tlhotlhwa e bonega e ya tlase. Go botlhokwa gore o akanye ka ntlha ya thekiso ya kumo ya gago. Go kgona go bona mmidi ka bontsi mo kgaolong go pila mme gape o tshwanetse go bona tlhotlhwa e e kwa godimo fa o o rekisa. Fa o belaela ntlha ya thekiso, o tshwanetse go kopa thusa.

Kgwedi ya Ferikgong gantsi ke kgwedi mo go fisang gagolo mme re solo fela gore mmidi o ka se busetswe morago ka ntlha ya go fisa jalo. O tshwanetse go nna o ntse o tlholha phetlhui mme e bile le go mela ga mefero. O ka tlhoka go gase-tsa mefero gape go sireletsa dijwalwa tsa gago go fitlhela nako ya thobo. Mefero ke ntlha e e tswelelang go nna bothata tota go dijwalwa tsa gago mme re tshwanetse go thibela gore mefero e se kgone go mela peo – peo e e welang mo masimong ngwaga e e tlaa simolola go mela ka ngwaga e e latelang. Go laola mefero ka bonako go botlhokwa go kgona go bona thobo e e lekaneng.

Dithutiso di tlaa simolola gape ka kgwedi ya Tlha-kole. Go amogela kitso ke go inaya maatla mme o tlaa amogela poelo ka bontsi fa o tsena dithutiso. Ka dingwaga tse di fetileng, re setse re tlhabolotse dithutiso tse di farologaneng tse di ka nnang 34 ka palo. Fa gongwe di ka se go tshwenele tsotlhe, mme tse dingwe tlaa nna mosola go wena. Fa o batla go di tsena o ka ikopantsa le morulaganyi-tlhabololo wa gago (ditsuhpetso tsa go ikopantsa le ene di mo Pula Imvula).

Re solo fela gore re tlaa nna le kgono ya go tlhotlhela letsas baswa go simolola go ithuta bolemirui le go nna molemirui. Re le kopa go dirisa bana lona mo ditiragalong tsa mo polaseng – e seng go nna kotlhao – bogolo gore e nne photlha go dirisa naga go uma kumo e e leng dijо le go oketsa bokana ba lotsenyo la madi.

A pula e nele lona le ba malapa a lona ka Ngwaga o Moswa!

A nte ngwaga wa 2017 o nne tshimologo ya setlha sa go uma tlhaka se se pila tota

Go latela setlha se se neng se ometse thata sa 2016, molemirui mongwe le mongwe o itumelela dipula tsa selemo le bontsi ba tlhaka e e ungwang kwa Kapabophorima ka pelo e tshweu. Le fa go le nnete gore ga go ne tšelete le bojang, rona re le balemirui ba tlhaka re a leboga. Modimo o re bontshite gape gore go na le tshimololo le bofelele go dilo tsotlhe. Tsholofelo ya rona ke gore ngwaga wa 2017 o nne tshimologo ya setlha sa go uma tlhaka se se pila tota.

Fa ke ne ke ntse ke direla dikgago tsa go fetola tlhaka, motlhalefedi wa go rua dikgogo, o nthutile gore ka nako ya bontsi, themelelo ya gago o le molaodi e tshwanetse go nna go boloka madi ka go fokotsa ditshenyego. Bontsi ga bo re o kgona go senya tšelete. Go dirisa tšelete ka bontsi go dirisa bolemirui go raya gore go tlaa nna thata kwa pele fa mathata a goroga.

O tshwanetse go lekalekantsha bontsalano ba gago le botlhe ba ba go tsheetsang, tota ba o rekang go bona. Re bone barekisi ba dilo tsa bolemirui ba bantsi ba tshegetsa balemirui ba bantsi ka nako ya komelelo. Ke barekisi ba ba leng teng go tswelela.

Gape ke atlanegisa gore fa o feditse go jwala kgotsa go roba, o buise sengwe se se ntshwa go tokafatsa kgono ya gago ya go uma mo polaseng ya gago. Ke gakala gagolo ka ntlha ya ditswamorago le kgono ya dipatlisiso tse Grain SA e di amegang jaanong. Ka re le balemirui re tshwanetse go tlholha re ntse re batla dintshwafatso tse di tokafatsang tiro ya rona mme rona re le Grain SA re dira lebaka le tiro ya rona go nna re ntse re go tshegetsa ka yona. Maranyane le kgono ya go uma di nna motheo wa rona wa go kgona go uma ka go tswelela.

Balemirui ba bona e le bothata go loga maano ka tshwanno go tloga mo polaseng go ya go ikuhsuta ka gore ba rata ditsatlholego le ditlha. Go ne go ntse fela jalo fa Morena Jesu a tsholwa, badisa ba

ne ba ntse mo nageng ba disa diruiwa tsa bona fa batho ba bantsi ba ntse ba le mo ditseleng go ya gae go balwa kwa ba tswang teng. Re leboga boikanyo ba gago go dira thata le go dirisa lefatsho go umela morafe wa rona dijо, fa batho ba bangwe ba ntse ba ikhuditse.

Grain SA e rata go le eletsa tharabologo e e pila ka 2017 morago ga komelelo e e neng makatsa ka 2016. A nte re dire tsotlhe tse re di ka di kgonang go dirisa kgono e Modimo a re e fileng ka ngaga o mošwa. Gape ke batla go le gakolola go jwala peo e e siameng mo dipelong tsa ba le ba ratang ka matsatsi a. Nna fatshe le bona mme o ba botse ka ga ditoro tsa bokamoso tsa bona mme o ba tlhotlhela setse go di tshwara ka di nako tse di maswe. Ntlha e ke selo se re se e ihituleng ka setlha se se fetileng.

Grain SA e le eletsa setlha se se pila le nako ya tlhogonolofatso ka 2017 – a pula e le nele!

Athikele e kwadilwe ke Rre Jannie de Villiers, CEO wa Grain SA. Fa o batla kitso gape, o karomela emeile go jannie@grainsa.co.za.

KITSO KE MAATLA!

Go uma mmidi ka nako ya ketsaetsego

Dittha tse pedi tse di fetileng tsa komelelo, dithempereitsha tse di kwa godimo le go na gannyga ga pula, go agile bo belopedi mo dipelong tsa balemirui. Ngwaga ya 2016 e bone diheketara tse dintsi di sa jwalwa fa re ntse re bogisiwa ke komelelo e e makatsang mo ngwagakgolo.

Dipula di bile tsa na mo dikgaolong tsa kwa bophirima ka tshimologo ya ngwaga mme kgedi ya Ferikgong e bone go direga ga tiro ya go jwala mmidi e e makatsang. Go ne go le mothollo tota go bona dijwalwa tse, tse di jwetseng morago ga nako jalo, di naya bokana ba kumo bo bo makatsang go phala bokana bo bo neilweng ke mmidi o o jwetsweng ka nako e e tshwanetseng. Re ne re le lesego ka nttha ya serame se neng se diega mme se ne se naya dimela nako go gola. Le gale, ga ke gopole gore ke nna fela yo o rapelang gore ka 2017 bosa bo boeile go nna jaaka re tlwaetse!

A re se nne le tumelo go feta. Afrikaborwa ke lefatshe le le omeletseng mme bontsi bora na bo jwala mmidi mo masimong a a sa nosetsweng mo dikgaolong tse ka tlwaelo di bonang dikgaolonyana tsa dinako tsa komelelo mo nakong ya go mela. Go bua fela ke go re Ferikgong ke "kgwedi ya kgatelelo" ya dimela tsa mmidi. Ke ka nako e re tlolang re bona nako ya go nna bollo thata kgotsa komelelo. Go botlhokwa go lemoga gore ke ka yona nako e fa dimela tsa mmidi di le mo seemong sa go kgona go senyega, ke go re fela pele ga go simolola go supa sebola. Gape go tsha ga metsi le go kgala ka nttha ya go mowafala go gontsi tota ka nako e. Le fa o lebelela jang le jang, Ferikgong ke kgwedi e nang mathata!

Ferikgong e ka nna kgwedi e e supang dilo gape. Ka gore ke yona nako e fa ditragalo tsa rona tsa bolemirui di sekisiwa! Kgono ya dimela fa di bona kgatelelo di re anela tlhamane. Kgono ya rona go boloka metsi e ntse jang? A go laola ga mefero ga rona go kgonne? A re kgonne go dira ditiro tse di botlhokwa tse sentle mme go tlala supa gore mmidi wa rona o tlala kgona go fenya tlhaselo ya go fisa le go omelela ga kgwedi ya Ferikgong. Mme kgang e e bobo ke... ga go na maitshwarelo go molemirui yo a sa laoleng sentle ka Ferikgong! Ga go na nako ya go tlola le go siana go tokafatsa mathata – go leka go laola mathata ga go kgonegwe fa go ungwa mmidi! Bothata bo bogolo ba mefero e mentsi, mmu o o sa sugiwang ka tshwanno ka laga e e thata kwa tlase e e sa fetolwang pele ga go jwala, ga go kgonne go siamisiwa fa dimela di setse di mela.

Jalo, re ipaakanyela jang kgwedi ya Ferikgong fa re solo fela go jwala dijwalwa tsa mmidi?

Buisa, reetsa, ithute

Maemo a bosa ga a kgonwe go supiwa e bile a ntse a fetoga MME ka thekenoloji ya segompieno e e leng teng re kgona go nna le kitso fa kgwedi ya Dipohalane e simolola gore a ka nna jang. Balemirui ba tshwanetse go ikaeela gore ditshupetso tsa maemo a bosa di supa setlha se se siameng, jaaka re tlwaetse, kgotsa se se omeletseng gagolo (El Niño) kgotsa se se metsi tota (La Niña). Ke motheo o mogolo o o bottlhokwa wa kitso go mokgwa wa go swetsa wa rona jaaka re atumela setlha.

Mefuta ya peo

Re na le phatlha mo matsatsing a segompieno go oketsa bokana ba kumo e re e umang ka go tlhopha gore re jwala mofuta ofe; mme ka gore re itse gore re ka solo fela eng mo setlheng se se latelang go re naya maatla a go tlhopha mofuta o re o jwalang. A re batla mofuta o mokhutswane kgotsa o motelele? A re tlhopha mofuta o o tshwanetseng maemo a a metsi kgotsa a a omeletseng? Thekenoloji e fetotse maemo a go uma peo gagolo mme go re naya mekgwa e mentsi e e farologaneng.

Ditragalo tse di phoso mabapi le Setshwantsho sa 2, mo ditragalo tse di siameng di dirisitswe.

Ditshupetso tsa ARC tsa go tlhopha boatlhamo ba mela

Mela e e katogileng (1,5 m - 2,1 m)	Mela e e atumetseng (0,91 m - 1,0 m)
Kgono ya kumo e nnye le e e gare	Kgono ya kumo e e gare le e ntsi
Go na ga pula go go nnye le gare	Go na ga pula gare le gantsi
Mathata a kgogolego ka phefo	Metsi le dikoturu tse di eledisang
Mathata a mefero: Mefero e e laowlang ka dikhemikale	Bolaodi ba mefero bo bo siameng ka go gasetsa gotlhe
Go tlhagola mo meleng fela	Go tlhagola gotlhe

Ditshupetso tsa ARC tsa palo e e rileng ya dimela

Bokana ba kgono (t/ha)	Dikgaolo tse di maruru	Dikgaolo tse di botoka	Dikgaolo tse di fisang
Masimo a a sa nosetsweng			
2 (t/ha)	16 000	12 000	10 000
3 (t/ha)	19 000	16 000	14 000
4 (t/ha)	25 000	21 000	19 000
5 (t/ha)	31 000	26 000	24 000
6 (t/ha)	37 000	31 000	28 000
7 (t/ha)	43 000	36 000	

Kitso ke maatla! Go uma mmidi ka nako ya ketsaetsego

Palo ya dimela

Ka go itse maemo a bosa a re a solo felang go re naya tetla go swetsa gore re batla bokana kang ba dimela mo kgaolong e nngwe le e nngwe. Sesupetso sa ARC sa go uma mmidi ke seo.

Nako ya go jwala

Go jwala go simolola fa metsi mo mmung a lekane mme le fa themereitsha mo mmung e tshwanetse peo go simolola go mela. Le gale, go bothhokwa gape go lemoga sedikobophelo sa semela sa mmidi. Ga o batle dimela tsa gago fa di leng mo maemong a go senyaga gagolo ka ntsha ya go fisa le go tlhoka metsi, go bapa le kgatelelo ya selemogare.

Motshotelo

Go lokela motshotelo go dirwa go tsamaelana le ditshupetso tsa gago tsa bokana ba kumo e o ratang go e bona. Go tlaa kaelwa ke tebelopele ya gago ya bokana ba pula e e ka nang ka setlha.

Bolemi

Go bothhokwa go dira tiro e fa dimela tsa mmidi di sa le nnye. Ga go bothhale go fetola mmu

kgotsa go epolola medi fa go fisa mme semela se sa ntse se gola. Fa go tlhokga gore o laole mefero ka kgwedi ya Ferikgong, go botoka go dirisa sediriswa sa go gasetsa sebolayamefero bogolo ga go dirisa mogoma go tlhagola mo go tlaa fetolang mmu, tlosa metsi a a leng bothhokwa mo mmung e bile go ka epololang medi e mentshwa.

Dibolayamefero

Ditokelo tse dingwe ga di a tshwanna go tlogelwa, tota dibolayamefero. Go laola mefero ke ntsha ya pele ya go kgona go bona thobo e e lekaneng. Ga go bothhale go leka go tsaya tsela e e gaufi fa go laolwa mefero. Balemirui ba bantsi go feta ba dira phoso ya go nagana gore fa ba fokotsa bokana ba dibolayamefero tse ba ka di dirisang, fa gongwe ka go tlogela gangwe ga go gasetsa mme kgotsa ka go tlhaolosa khemikale e e dirisiwang go feta e bile le go gasetsa sebolayamefero ka bokana bo bo sa lekaneng jaaka go tlhokiwa. Ntsha e ke bothata bo bogolo ka gore mefero e e sa bolaiweng e kgona go aga kgono go kgona go fenza dikhemikale – tota ka digasetswa tsa motheo wa glyphosate, jaaka Roundup.

Ga re kgone go gatelela go feta gore go bothhokwa jang go gasetsa tshimo yotha ka nako e e rileng go laola mefero **morago ga go tlhagola la bofelo**. Ditshupetso di tlaa nna gore o tlaa kgona go tsena mo tshimong pele ga dimela tsa mmidi di gola go feta. Kgasetso ya sebolayamefero ya bofelo e e tshwanetse go phephafatsa tshimo ka go se na mefero gore go se nne kgaisanyo le dimela tsa dijwalwa ka nako e ya kgatelelo. Ntsha e nngwe ke go lemoga gore fa go gasetswa sebolayamefero go sa dirwe fa go tlhokiwa mme maemo a tikologo a setse a nnile go fisa thata kgotsa go oma go feta, dikhemikale di ka se kgone go dira jaaka di tshwanetse.

Tshupetso

Du Plessis, J. 2003. Maize production. Potchefstroom, ARC-Grain Crops Institute

**Athikele e e kwadiilwe ke Jenny Mathews,
mokwadi wa Pula Invula. Fa o tlhoka
kitso gape, o ka romela emeile
go jenjonmat@gmail.com.**

Tsotlhe tse o tshwanetseng go di itse ka ntlha ya botokololo

Grain SA ke thulaganyo ya indaseteri ya maikemisetso e dirang go tswelele-tsa marara a baumi ba tlhaka mo Afrikaborwa. Botokololo bo neixa ka tumelo ya go duela lekgetho la kumo kwa ntle ga go gatele-lwa jaaka go dumelwa ke Phutego ya ngwaga.

Fa baungwi ba le babedi kgotsa palo go feta mme ba dirisang polase e nngwe ba ka amogela botokololo bo le bongwe e le ditokololo tse di kopantshtsweng. Ditokololo tse di kopantshtsweng di amogela thuso jaaka tse dingwe, mme tuelo ya lekgetho e tshwanetse go duelwa botilhe ba ba kopantshtsweng.

Ke nna tokololo ya Grain SA jang?

Moungwi yo mongwe le yo mongwe yo o umang tlhaka a ka kgona go bona botokololo ka go tlatsa foromo e e rebotseng e e ka bonwang kwa kantorong e nngwe le e nngwe ya Grain SA kgotsa mo lelapeng la Grain SA mo inthaneteng. Morago ga go amogela foromo e e rebotseng, Grain SA e e feteletsa go moemedi wa kgobokanyo, kwa go foloswa ga tlhaka go tshwanetseng go nna teng. Ka foromo, wena o le moungwi, o naya tetla go moemedi o o rileng go tlosa lekgetho mo tuelong ya gago mme le go e feteletsa ka go e duela go Grain SA. Ka nako ya go amogela foromo ya tetla, o setse o kwaditswe mo konokonong ya data ya Grain SA.

Go a reng go nna o duets?

Botokololo bo bo tlaleletseng bo raya gore o duela bokanatlase bo bo ka nnang R1 000 (kopana le VAT: R1 140) mme go tshwanetse go balabalwa e le ditono tse di folositsweng ka ngwaga. Tetla e tswelela go nna teng go fitlhelela Grain SA e amogela lokwalo go emisa tumelolo.

Sekao sa 1: Fa o uma ditono tse 70 tsa mmidi, ke 70 t x R2,50 = R175. Ke gore o tshwanetse go duela R965 go fitlhelela R1 140 go nna tokololo e e tlaleletseng.

Sekao sa 2: Fa o uma ditono tse 100 tsa disoya, ke 100 t x R5,00 = R500. Ke gore o

tshwanetse go duela R640 go fitlhelela R1 140 go nna tokololo e e tlaleletseng.

Ngwaga ya tirisotšhelete e simolola ka 1 Mopitlw mme e fela ka 28 Tlhakole ya ngwaga e e rileng.

Ditokololo tse di tlaleletseng di kgona go tsena Phuthego ya Grain SA di le batlhophi ba ba emeletlang mme e bile gape ba tsena Letsatsi la Thobo la NAMPO la Grain SA ba sa du-ele. Lekgetho la kumo (jaaka go dumetswe ka Phuthego ya 2016) le supiwa mo **Lenaneo la 1**.

Lekgetho le kgobokangwa jang?

Grain SA e tsene mo tumelong le dikgwebobolemirui le barekarekisi ba tlhaka ba ba tshegetsang go amogela lekgetho mo maemong a Grain SA. Le gale, tlhaka e ntsi e ntse e laisiwa mo dipolaseng. Jalo, go ntse go le boikarabelo ba moungwi go duela lekgetho go Grain SA go kgona go nna tokololo e e tlaleletseng.

Fa tokololo e folosa tlhaka ya gagwe mo ntiheng e e amogetseng tetla go nna seemedi sa kgobokanyo, go sala go le boikarabelo ba tokololo/moungwi go dumela gore lekgetho le kgaolwe.

Fa wena o le moungwi o rata go duela lekgetho la gago ka ntlha ya ditono tse di folositsweng go Grain SA, sesupetso sa tuelo mme le dintla tsotlhe tsa gore ke mofuta ofe wa tlhaka di tshwanetse go romelwa go Patricia Mahlatsi ka go dirisa emeile go patricia@grainsa.co.za, kgotsa ka go dirisa fakese go 086 509 7173. O ka ikopantsha le Patricia ka mogala ka go dirisa 012 816 8035. Go bothhokwa gagolo go gape go kwala nomoro ya VAT (fa o na le yona). Grain SA e tlaa go naya/romela setlhankana.

Dintla tsa tshupatlotlo

Grain SA

ABSA Bank

Nomoro ya Tshupatlotlo: 790 810 007

Khoute ya Kgaolo: 632 005

Tlhaeletsanyo

Tlhaeletsanyo le ditokololo e bothhokwa tha-ta mme go siama ga konokono ya data ya

Lenaneo la 1: Lekgetho la Grain SA.

Tlhaka	Lekgetho ka tono
Mmidi	R2,50
Disoya	R5,00
Sonobolomo	R5,00
Mabele	R2,50
Matonkomane	R10,00
Korong	R3,00
Kanola	R4,00
Bali	R3,00
Tse dingwe	R3,00

Lekgetho le kwa ntle ga VAT

Grain SA e bothhokwa. Fa o tlatsa foromo ya tetla, dintla sa kopano tsa gago di ka ntshwafatswa – le fa e le aterese ya emeile kgotsa di-palo tsa mogala – go netefatsa gore mongwe le mongwe wa baumi ba amogele neeletsanyo e e tlhokweng ya Grain SA.

Tlhaeletsanyo le ditokololo e diragala ka mekgwa e e latelang:

- Kitso ka dimakhete e romelwa go ditokololo ka letsatsi le letsatsi ka go dirisa emeile.
- SA Graan/Grain (e naya kitso ka dintla tsa ditiragalo tsa jaanong le dintla tsa intaseri) e romelwa ka poso go ditokololo ka kgwedi le kgwedi.
- Makwalo a elekteroniki a romelwa go ditokolo ka dibeke tse pedi.
- Melartsa ya diSMS e yona ke nngwe ya mefuta e e dirisiwang go tshegetsa tlhaeletsanyo le ditokololo. Jalo go bothhokwa go thulaganyo go nna le dipalo tsa sele ya gago tsa nnete.
- Kitso e tlhokegwang le ditiragalo gape e ka bonwa mo Facebook (www.facebook.com/GrainSA) le Twitter (@GrainSA).
- Etela lelapa la inthanete la Grain SA, www.grainsa.co.za, fa o batla kitso.

Netefatsa gore o nne le kagiso ya maikutlo ka go nna tokololo ya Grain SA. Letsa mogala go Patricia Mahlatsi (086 004 7246) kgotsa romela e meile go ene ka patricia@grainsa.co.za kgotsa go Elray Stuurman (elray.stuurman@grainsa.co.za) fa o na le dipotso ka lekhetho la gago.

Botokololo ba setlhophpha sa dithutiso

Ka gore lenaneo la tlhabololo ya balemirui le na le balemirui ba ba dirisang naga e nnye ba bantsi, re na le botokololo bo bo ba tshwanetseng – botokololo ba setlhophpha sa dithutiso – ba balemirui ba. Go kgona go nna tokololo ya setlhophpha sa dithutiso go tlhoka tuelo ya R30 ka ngwaga.

Athikele e kwadilwe ke Dirk Kotzé le Toit Wessels, Batlhankedzi ba Papatso go Ditokololo le Neeletsanyo, Grain SA. Fa o tlhoka kitso gape, o ka romela emeile go dirk@grainsa.co.za kgotsa toit@grainsa.co.za.

DINOTSHE DI BOTLHOKWA

(dirwalamodula tse di botlhokwa go disonobolomo)

Go buiwa thata ka kgang ya go fokotsegga palo ya dinotshe mo lefatsheng. Re buisa ka kgang e mo dimakhaseneng le mo dikuranteng mme re bona mo thelevišining dithhaloso le dikgang tse di tshegetsang kgang e, mme a tota re tlhaloganya botlhoafalo ba yona?

E tlaa nna matswamorago a a swabisang gagolo go bolemirui mme rona re le balemirui re tlaa bogisiwa go feta. Athikele e e supa botlhokwa ba dinotshe le tiro e di e dirang mo bolemiruing, tota fa go tlhokiwa gore tulafatso ya modula e dirisiwe mo disonobolomong tsa rona.

Tulafatso ke eng?

La nthla, a nte re tlhaloganye gore tulafatso ke eng. Tulafatso ke pheletso ya modula go tloga mo dikgaolong tsa setonanyana tsa semela go fitlha kwa dikgaolong tsa segadi tsa semela mme go kgonisga go ungwa ga maungo le peo. Gantsi modula o tseiwa mo semeleng se setonanyana go isiwa kwa semeleng sa segadi mme ga twe ke tulafatsophapaano, mo go tlwaetsweng mo dimeleng tse di jwalwang.

Ditshenekegi jaaka dintsi, mofu, dirurubele mme tota dinotshe ke dirwalela tsa modula o. Jaaka di kotama mo dimeleng tse di farologaneng modula o feteletswa mo dimeleng tsolthe tse mme go tlhotlheletsa go uma ga maungo le peo. Fa tiragalo e e sa diregwe, go ungwa ga maungo le peo go ka se kgonegwe, mme dimela di ka se kgone go tswelela go phela e bile re ka se kgone go roba tlhaka. Jalo ke gore go reng go le bothhokwa gore re somarelo dinotshe tsa rona.

Tiro e dinotshe di e dirang

Tiro e dinotshe di e dirang ka tiragalo e ya tulafatso e kgolo tota, mme go reng palo ya tsona e ntse e tswelela go fokotsegga? Go tloltwa gantsi ka ntlha e ya phokotsego ya palo ya dinotshe. Mabaka a a tlhomiwang a tloga mo go dirisiwa ga dibolayaditshenekegi le dikhemikale go fitlhelela go oketsegga ga palo ya marang a radio e le ditswamorago tsa koketsego ya digasetsamarang a radio a dissele le diromamowa.

Go na le batho ba bantsi ba ba dumelang gore ke balemirui ba ba nang maikarabelo a go timedisa dinotshe. Rona re le balemirui re na le tiro e tshwanetseng go dirwa go somarela le go oketsa palo ya dinotshe mo dipolaseng tsa rona, ga re kgone go nna batshegedi ba bothata bo.

Ntlha e nngwe e e tlhotlheletsang phokotso ya palo ya dinotshe ke tshenyego ya tikologo le manno a dinotshe mme tota le koketso ya palo

GO UMA DISONOBOLOMO

“

Disonobolomo di kgona sentle fa go na le tulafatso e e lekaneng. Go netefatsa gore go direge balemirui ba bantsi ba hiru metshitsi ya dinotshe mo beng ba tsona go di baya mo masimong a bona a disonobolomo go netefatsa gore tulafatso e e lekaneng e nne teng.

ya batho. Fa batho ba simolola go nna mo tikologong e dinotshe di nnang teng metshitsi ya dinotshe e a tlosiwa ka ntlha ya gore re di bona di le kotsi.

Ka ngwaga wa 2010 masepala wa Barberton, Mpumalanga o kopile gore go bolaiwe metshitsi e ka nnang 900. Dr Gerhard Verdoorn, molaodi wa *The Griffon Poison Information Centre* a re go ne go sa tlhokiwe ka ntlha ya gore di ne di ka kgonwa go tlosiwa mme bogolo tsa isiwa go gongwe. O supile gape mathata a tiriso ya dibolayaditshenekegi ka ntlha ya go bolaya dinotshe fa go sa tlhogewa. Ke bothata ka gore ditshenekegi tse di rwalela modula mo dimeleng mme di di kgonisa go uma maungo. Kgakologo ya gagwe ke fa dinotshe di le mo tikologong mo di sa bifele batho kgotsa diphologolo di tshwanetse go tlogelwa ka gore di botlhokwa go bolemirui e bile le dimela tse di leng mo nageng.

Le gale, fa di bifela batho, go botoka go bitsa bommankgakga ba dinotshe go di tlosa kwa ntle ga go di bolaya ka go dirisa tshefu. Re tshwanetse go simolola go bona dinotshe di le selo se se botlhokwa thata kwa ntle ga go di bona di le selo se se re bifelang fa re batla go simolola go bona phetogo mo maemong a phokotso ya palo ya tsona mo lefatsheng.

Tiriso ya dinotshe go dulafatsa modula mo disonobolomong

Disonobolomo ke thobo e kgolo ka boraro ya tlhaka mo Afrikaborwa mme ke sediriso se se tlhotlhwa e e kwa godimo go badirisi ba sona Disonobolomo gagolo di dirisiwa go uma oli ya

disonobolomo e e dirisiwang ke batho mme le diriwa e le kuku ya oli.

Afrikaborwa e uma ditono tse di ka nnang 700 000 tsa disonobolomo ka ngwaga. Go kgona go uma bokana, molemirui o tshwanetse go tlhokomela dijwalwa tsa gagwe sentle tota. Ke go re go dirisa bolaodi ba mefero le disenyi tse dingwe ka tshwanno mme le go dirisa monontsha ka go lekana. Dintla tse di a itsiwa, mme se balemirui ba se lemogang go tswelela ke botlhokwa ba tulafatso e e lekaneng ya modula go oketsa bokana ba kumo e e lekaneng.

Disonobolomo di kgona sentle fa go na le tulafatso e e lekaneng. Go netefatsa gore go direge balemirui ba bantsi ba hiru metshitsi ya dinotshe mo beng ba tsona go di baya mo masimong a bona a disonobolomo go netefatsa gore tulafatso e e lekaneng e nne teng. Ka dingwagosome tse di fetileng fa gongwe go ne go se botlhokwa ka ntlha ya go nna teng ga dinotshe tse di leng mo nageng tse di neng di dira tiro e, mme gompieno go simolotse go nna tlwaelo go hiru metshitsi e bile go nnile kgwebo e e pila go baruadinotshe. Fa re ka somarela dinotshe mo tikologong ya mo nageng le go oketsa palo ya tsona, fa gongwe balemirui ba tlaa kgona go boloka madi a ba a dirisang go thapa metshitsi.

Balemirui ba ka dira eng go sireletsatdinotshe?

Jalo, potso e ka botswa, rona re le balemirui le beng ba matlo re ka dira eng go thibela lesenene le mme le go sireletsatdinotshe?

Fa motshitsi wa dinotshe o tsena mo tikologong e re nnang teng, ka tlwaelo re batla go di koba kgotsa re batla go di bolaya re sa nagan Gore go re itshenyetsa jang. Bogolo kwa ntle ga go bolaya dinotshe ka go dirisa mosi o o bolayang kgotsa dibolayaditshenekegi, re tshwanetse go nagana kgakologo ya Dr Gerhard Verdoorn; go tlaa nna botoka fa re tlosa motsitsihi kgotsa fa re fetola tikologo mabapi le ona gore dinotshe di se o rate e bile di tloge.

Go na le bommankgakga ba dinotshe ba bantsi ba ba ruang dinotshe ba ba nang kitso le didiriswa tsa go tlosa dinotshe. Bontsi ba bona ba tlaa itumela go tlosa motshisthi fa ba kopiwa go dira jalo. Fa o sa kgone go ikopantscha le mmankgakga wa dinotshe teko e e latelang e ka nna go dirisa mosi o o sa bolaeng go di tlosa mo tikologong. Go ka dirwa ka go fisa matlhare a a sa leng tala, gaufi le motshitsi mo go tlaa ntshang mosi o montsi mme jalo go tlaa tlhleletsatdinotshe go tloga.

Tsweetswee lemoga: Go botlhokwa THATA go tlhokomela fa o dirisa mokgwa o! Tloga mo

**Athikele e kwadilwe ke Gavin Mathews,
Dekerii ka Bolaodi ba Tikologo. Fa o tlhoka kitso gape, o ka romela emeile go gavmat@gmail.com.**

Jaaka di tswelela go fetefela mo semeleng se sengwe le se sengwe modula o fetefela go tswelela ntsifatsa. Fa tiragalo e e sa diregwe, semela se ka se kgone go ntsifala mme go uma ga dijo go tlaa fela. Jalo go botlhokwa gagolo go sireletsatdinotshe.

tikologong e bile tlhokomela gape gore go se nne bana ba ba tshamekang le diruiwa gaufi le motshitsi fa o fisa matlhare.

Ka o le molemirui go botlhokwa go dirisa dibolayaditshenekegi tse di leng ‘botsalano ba dinotshe’. Botsa morekisi wa dikhemikale mo tikologong ya gago gore ke khemikale efe e e leng mosola go feta tse dingwe. Ka nako tsotlhe o tshwanetse go nagana tlholego fa o dirisa dikhemikale mo polaseng ya gago. Ke boikarabelo ba rona re le balemirui go nna batlhokomedi ba tlholego mme le tsotlhe tse di leng mo teng go yona. Mo tlholegong dilo tsotlhe di kopantshwe mme fa re tlosa kgaolo e nngwe e e bopang bogotlhe bo go tlaa nna ditswamorago tse di swabisang tota.

Ka nako tsotlhe gakogolwae gore fa go se na dinotshe bontsi ba dijwalwa tsa rona di ka se amogele tulafatso ya modula. Ntlha e ke ntlha ya bofelo e re e batlang, tota mo lefatsheng mo botlhokwa ba dijo bo ntse bo oketsega ka go tselela.

Go laola mogotoduane mo disoyeng

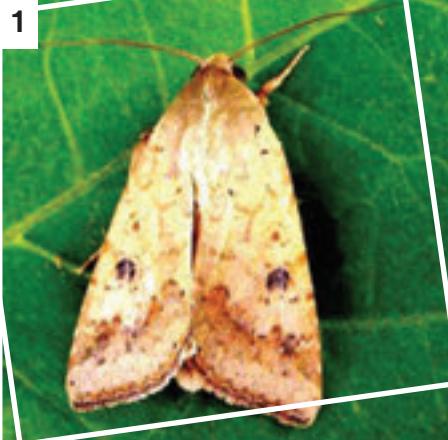
Mogotoduane wa Afrika, kgotsa jaaka go twe Helicoverpa armigera ka leina la saense la kgaolo ya ditshenekegi ya Lepidoptera (dirurubele) le losika la Noctuidae kgotsa metoutwane ya bomorubisi ke sesenyi se se rileng mo disoyeng le dijwalwa tse dingwe.

Se pela gape mo dimeleng tsa dinawa, katunu, mmidi, dierekisi, dipherefere, mabele le ditamati. Mofuta o wa mogotoduane o teng mo mafatsheng otthe a Afrika le mo dikontinenteng tse dingwe.

Tshenyego go dimela

Go mokela mo tshimong ya disoya go ka nna le ditswamorago tse di maswe go dijwalwa tse di jwetsweng sentle. Tshenyego e e ke nnang teng mo setlheng se sengwe le se sengwe e kaega ke nako e go jwetsweng mme le mokgwa wa go fofa wa le nako ya go fofa ya metoutwane ya ntla. Balemirui ba tshwanetse go tlhokomela go bona tshenyego e e ka bonalang morago ga matsatsi a ka nnang lesome morago ga go jwala mo kgao-

Sedikobophelo ka tlwaelo se fetswa ka matsatsi a le 25 go a le 60 go ikaega ka maemo a thempereitsha.

Setshwantsho sa 1 le 2: Motoutwane o godileng.

long e nngwe le e nngwe ya mo tshimong mme ba nagane gore tshimologo ya tlhaselo ga e bonale ka nako e e rileng ka ngwaga le ngwaga.

Diboko di ja mathlare, matswela, dintlha tsa go mela, dithunya le maungo. Jalo di ka nna teng mo dimeleng ka nako ya go mela mme gape le ka nako ya go thuntsha dithunya le nako ya go uma maungo le peo. Setswamorago sa tshenyego ya mathlare ke phokotsa ya bokana ba mathlare mme le kgono ya go dirisa marang a letsatsi go bopa kotlo ya dimela mme go ka tswelela go tlisetsetsa tatlhego e kgolo ya tlhaka fa go sa laolwe. Diboko tse dinnye di ja diphatla tse di sediko mo mathlareng le mo makapeng. Dithokolonyana tse di latlwang ke diboko di beiwa go katoga dikgaolo tsa semela se se jewang mme go ka nna thata go di bona mo kgotsa ka fa tlase ga semela. Fa di setse di kgona go tsenelela ka mo teng ga makape go nna thata tota go di laola ka go dirisa sebolayaditshenekegi.

Sedikobophelo

Motoutwuane o godileng o mokgaraga, borokwa bo bo serolwana ka marothodi a mafifadu, methaladi e mesetlha e e sa tlhamalelang mme le letshwao le lentsho jaaka philo mo diphukeng tsa mo pele (**Setshwantsho sa 1 le 2**). Diphuka tsa mo morago di tshweunyana ka kgaolo e ntsho e e ipapisang le bontle ba mafuka. Metoutwane e bolele bo bo ka nnang disentimetara tse 14 go tse 18 ka mafuka a leng disentimetara tse 35 go tse 40. Metoutwane e e kgonang go fofa ka maatla e

bonala gantsi mo dimeleng mme e ka sutiwa ke phefo go mafelo a mangwe mo go melang disoya. Metoutwane e gogiwa gagolo ke dimela tse di nang tswina kgotsa tsina mo dithunyeng.

Metoutwane e baya mae a mantsi mme sedikobophelo se ka fetswa ka nako e nnye fa go fisa.

Go thubega ga mae go diragala morago ga matsatsi a le mararo go a le matlhano. Mae ke dilonyana tse dinnye tse di leng kgaolo ya milimetara e le 0,50 ka molagare, di sediko ka mmala o o leng boserolwana go ya bosweu (**Setshwantsho sa 3**). A a fifala pele ga go thuba jaaka seboko se gola ka mo teng ga lee.

Mae a ka nna kgaolo ya milimetara e le 0,50 ka molagare.

Kgato ya go nna seboko (**Setshwantsho sa 4**), e ka nna matsatsi a le 17 go a le 35.

Diboko tse dintshwa di mmala o o ka nnang boserlwana go ya bosweu go tswelela go nna bohubedu bo borokwa. Di na le dithhogo tse dithokwa mme le mela ya dipopoma tse dintscho ke meriri e mekhutswane mo godimo tse di di nayang tebegoe kete di na le marothodi. Diboko tse dikgowlana di farologana ka mmala go nna ntsho, rokwa kgotsa tala go serolwana ka methaladi e mesetlha e e fifalang mo mathokong a mmele.

Seboko se se godileng se wa mo seme-leng mme se epa mosimanyana mo mmung go simolola kgato ya go nna lekgaragkara.

Kgato ya go nna lekgaragkara, mo mmung, e ka nna matsatsi a le 17 go a le 20. Lekgaragkara le lerokwa ka go phatshima, bolele bo bo ka nnang dimilimetara tse 16, ka bontle bo bo leng borethe ka manakana a a bapileng mo ntlheng (**Setshwantsho sa 5**).

Sedikobophelo sotlhe ka tlwaelo se fetswa ka matsatsi a a leng 25 go a a leng 60 jaaka go supiwa ke maemo a dithempereitsha. Metou-twane e tswa mo dikgapeng mme e fofa go simolola sedikobophelo se sengwe mo setlheng.

Go tlhokomela le go laola bothata

Go laola ka baeoloji le dikhemikale

Seboko sa mogotoduane se ka laolwa ka disatlholego jaaka mefu e e farologaneng le dinngadule. Diboko tse di suleng di ka bonwa mo magodimong a dimela mo go leng pila ka go lekalekana fa maemo a tlaemete a siame. Ka tlwaelo maemo a ga a nne teng gantsi mme go se tlhoke go dirisa dikhemikale ke maemo a a siameng tota go laola bothata bo ka tshwanno.

Go botlhokwa tota go tlhola o ntse o tsamaya mo masimong o ntse o batla metoutwane. E ka bonala fa dimela di tshikingwa ka motshegare ka gore e leka go tshaba ka go fofa. Balemirui ba ka bona dikgapa tse di logilweng, mo matlhareng, tse di logilweng ke diboko tse di godileng. Letlhare le le ithathtseng ka sekgapo se se logilweng le ka bonala botoka fela. Go ka nna ka nako fa tshenyego

e setse e dirilwe, le gale. Ditiragalo tsa bolaodi di tshwanetse go setse go dirilwe!

Nako ya tiriso le tiriso ya dikhemikale

Dimela tsa disoya di kgona go fenya tatlhego ya matlhare e e ka nnang 35% go fitlha nako ya go thunya dithuny. Go ka lekanyetswa ka go kgobokana palo e rileng ya matlhare a dimela fela jaaka go ratiwa mme le go atlhola bokana ba tshenyego mo letlhareng le lengwe le le lengwe. Bogare ba bokana ba tshenyego ka bogotlhe ka kgato e le nngwe bo ka balabalwa. Le gale, ka nako ya go thunya dithuny le nako ya go tlatsa makape tshenyego ya matlhare e nnye jaaka ya 20% e ka nna le ditswamorago tsa tatlhego ya kumo.

Teko ya diboko tse 25 kgotsa go feta tsa botellele bo bo leng dimilimetara tse 12 mo kgaolong ya metara mo moleng e supra tatlhego ya 35% ka bogare ya matlhare. Go dumelwa gore go dirisa dikhemekale ka go di gasetsa go naya poelo ya madi ka maemo a bokana a diboko. Bothata ke gore tshenyego e tswelela go nna teng ka go oketsega go tloga 20% go fitlha 35%. Go bonega go dirisa go gasetsa ka bonako ka tshenyego ya matlhare e e leng 20% kgotsa fa diboko tse 25 di ka bonala mo metereng ya mola.

Dikhemikale le go di gasetsa

Go supilwe mo lefatsheng ka bophara gore tiriso ya dibolayadtsenekegi tsa pyrethroid di simolotse go se kgone go bolaya ditsenekegi ka kgono ya gararo fa di dirisiwa galesome. Tiriso ya di-pytrethroid fela, mo Foreisetata ka sethla se se fetileng, ka go nna khemikale e e dirisiwang e le nosi e supile ditswamorago tse di seng pila.

Go laola jaaka go atlanegiswa ke go gasetsa sebolayatsenekegi se se leng tlhakatlhakano e e nang motheo wa ya pyrethroid le diamide.

Tlhakatlhakano e fa gongwe e ka dirisiwang ke go dirisa ya motheo wa pyrethroid jaaka lambda cyhalothrin (Kartae) ka bokana ba digeramo tse 50 ka heketara mabapi le methomyl ka dimililitara tse 100 ka heketara mo tlhakatlhakanong ya bokana bo bo leng gare ga dilitara tse 300 go tse 500 mo heketareng. Go dirisa bokana

Kgato ya seboko.

*Lekgarakgara le lerokwa ka go phatshima
mme le bolele bo bo leng dimilimetara tse 16.*

ba metsi tlase ga bokana bo go ka se kgone ka gore metsi a ka se kgomarele mo matlhareng le mo dikutung mme go ka se neye ditswamorage tse di tlhokiwang. Go botlhokwa gagolo go gasetsa ka kgatelelo e e leng gare ga dibara tse 2,5 go tse 3 go netefatsa gore matlhare a tshikingwa ke segasetswa go bula mo diboko di iphitlhang mo matlhareng. Ga go kgonwe go di laola fa di setse di tsene mo makapeng. Go bothokwa go gasetsa ka gore go thusa go fokotsa tswelelo ya tshenygo go feta 20% ya matlhare. Gakologelwa gore go botlhokwa go lokela sekgomaredi jaaka orosorb go netefatsa gore khemikale e e diriswang e kgomarele mo matlhareng mme le gore e nne le kgono ya go bolaya diboko.

Tlkakatlhakano e e gasetswang e tlaa nna le kgono ya go bolaya e e ka nnang dibeke tse tharo go laola tshenyego mo nakong e.

Ka nako tsotlhe o tshwanetse go buisana le morekisi wa dikhemikale kgotsa mothusi wa gago go go naya thuso ya gore o dirise dikhemikale dife jang le go tlhokomela gore dikatlanegiso tsa tlhakatlhakanyo di lekane e bile di tshwanetse nako ya go dirisiwa fa e gasetsa mo disoyeng.

Bokhutlo

Go botlhokwa thata gore molemirui a tlhole a ntse a tlhola gore metoutwane le diboko ga di teng ka mokgwa o o rileng go kgona go bona le go laola tlhaselo e e kotsi ya mogotoduane ka bonako pele ga tshenyego jaaka go ka kgonegwa.

Tshenyego ka ntsha ya mogotoduane.

*Athikele e kwadilwe ke molemirui
yo a rotseng tiro.*

Grain SA e bua le...

Senokwane Monnapula Matthews

O tlhotlhelediwa ke eng?

Bolemirui ke tiragalo e e kgatlhang e bile e na le go gwethha, mme se se nkqatlhang gago-lo go feta ke gore ke bona poelo morago ga dikgwedi tse thataro. Ntlha e e botlhokwa ka gore ke bona jaaka dilo di dirwa mme le gore poelo e tswa kae.

Tihalosa thata le tlhaelo tsa gago

Thata: Ke dirisa dinosetsasediko go nosetsa, mme fa pula e sa ne ke kgona go tswelela go phela.

Tlhaelo: Go se nne le didiriswa tse di leng tsa me ke tlhaelo ka nnate.

Bokana ba kumo ya gago e ne e le kana kang fa o simolola? Bokana ba kumo ya gago e kana kang jaanong?

Fa ke simolotse go dirisa bolemirui bokana ba mmidi bo ke neng ke bo bona bo ne bo le ditono tse 12 - 13 ka heketara mme ba bali bo ne bo le ditono tsa 6 - 7 ka heketara. Jaanong bokana bo ke bo bonang ba mmidi ke ditono tse 8 - 10 ka heketara mme ba bali ke ditono tse 5 - 6 ka heketara. Bokaba ba ditono tse ke di bonang bo a fokotsega mme go ka nna jalo ka gore re simolola go bona mathata a go nna teng ga metsi.

Jaaka wena o bona o tla re ke eng se se dirileng gore o tswelele pele jaana?

Fa ke ne ke simolola go dirisa bolemirui, mmu o ne o le mo maemong a a siameng ka gore ke ne ke ntse ke dirisa thefosano ya dijwalwa mme go mosola go mmu - mmu o o ntshwafaditsweng o tlisa ditswamorago tsa koketso ya

bokana ba kumo e e bonwang. Dijwalwa tsa mefuta e e farologaneng di lokela kotlo mmung mme go mosola go kgona go oketsa bokana ba kumo e e bonwang.

O na le thutego efe go fitlhela segompieno mme o tla rata go amogela thutego efe gape?

Ke feditse go tsena dithutiso tse di latelang: Matseno a go uma Korong e e nosetswang, Matseno a go uma Bali e e nosetswang, Tlhogomelo ya Diterekere le Didiriswa, Tlhabololo ya Bokgoni (momaganyo) le Go dirisa Bolemirui go bona Poelo.

O ipona o le kae morago ga dingwaga tse tlhano tse di latelang? O tlaa batla go kgona eng?

Ka bokamoso ke tlaa rata go nna le polase e e leng ya me ka diriswa tsa me, le fa ke le mong wa tse dingwe fela. Ke tlaa rata tota go nna mo maemong a go dirisa bolemirui e le kgwebo. Ke dumela gore go ka kgonegwa ka gore ke na le kitso mme tota le dithutiso tsa go nkgonisa go dirisa bolemirui e le kgwebo. Jaaka go ntse ke batla go oketsa kgona ya me mme ke batla go bontsha gore nka kgona go dira go phala jaanong fa ke na le nako le dithutiso gape.

O rata go naya ba ba simololang bolemirui dikgakololo dife?

Re mo mathateng ka gore pula ga e ne mme re ntse re ikaega go nosetsa dijwalwa mo polaseng. Keletso ya me go balemirui ba baswa ke go re bolemirui ke tiragalo e e nang mathata a mantsi - fa o batla go nna molemirui o tshwanetse go dumela go naa modiri o o dirang thata. Go tsaya nako go kgona go nna mo maemong a go bona poelo e kgolo mme go dira thata go tlaa go isa teng.

Senokwane Matthews o dirisa bolemirui ka go jwala mmidi le bali e e nosetswang kwa Pudimoe, mo go leng mo kgaolong ya masepala ya Dr Ruth Segomotsi Mompati mo kgaolong ya Bokonebophirima. Molemirui yo, yo a nang phisego e kgolo, o dumela gore ene o tlaa kgona go nna molemiruikgwebo fela morago ga nakonyana ka a sa nne le kitsa ya bolemirui fela mme e bile le gore o amogetse dithutiso tse di leng botlhokwa go kgona go bona ditswamorago tse di tlhokiwang.

O dirisa bolemirui kae mme o dirisa dihetketa tse kana kang?

O lema eng mme o rua eng?

Ke dirisa bolemirui mo kgaolong e e ka nang dihetketa tse 10 kwa tirisanong ya Reatlhomha e e leng mo Pudimoe. Jaaka go ntse ke lema mmidi ka selemo mme bali fa go le mariga.

Athikele e e kwadiilwe ke Julius Motsoeneng, Morulaganyi wa Kgaolo, Taung, Kgaolo ya Bokonebophirima. Fa o ka tlhoka kitso gape, o ka romela emeile go julius@grainsa.co.za.

A polase ya ka e tlaa falola?

**Dirisa dikgato tse
11 tse go itse**

Balemirui ba rona ba lemoga ditlhaselo ka ntlha ya dikgwebo tsa bolemirui tsa bona ka dinako tsotlh. Telaemet e fetlha dikgwebo tsa rona, ka tsholofelo ka nako e le buisang athikeli e komelelo e tlaa bo e le selo sa maloba.

Re ngama bonya ba dipolotiki, ditlhaselo tsa dimakhete le kgatelelo ka ntlha ya tlhotlhwa go supa ditlhaselo tse dikaenyana fela. Ka re le balemirui re tshwanetse go lebana le bonneta mme re ipotse potso: 'A polase ya ka e tlaa falola'? gape le gape go tswelala.

Dikgato tse re tshwanetseng go di ela tlhoko, go netefatsa gore kgwebo ya rona ya bolemirui e nne le kgono go tswelala ke tseo. Dikgato tse di fa thoko mabapi le ditiro tsotlh tse dingwe jaaka go laola go uma, thekiso, tirisobatho, jalo le jalo.

- A rulaganya direkoto tsa ditiragalo tse di ka dirisiwang? Ke kgang ya bonneta e e itshegetsang ya gore o ka se kgone go laola o se na kitso – ga o kgone go laola fa o sa lekanyetsa. Jalo, kitso ka ditiragalo tse di diragalang e tshwanetse go kgobokangwa, e tshwanetse go lekanyetswa mme e bile e tshwanetse go kwalwa ka ntlha ya bokana bo bo leng teng mme le ka ntlha ya ditšelete tse di dirisiwang. Ditiragalo di tshwanetse go lekanyetswa e bile di tshwanetse go kwalwa ka mokgwa o o di ka tokafatsang tiriso ya tsona fa molemirui a ka tlhoka go di dirisa, fa o di kwala kgotsa fa o dirisa lenaneo la khompiutara go di boloka. Mo bolemiruing tiragalo e e itsewe e le kwalo-ya-ditiragalo.
- La bobedi a o dirisa bolemirui go kgona go tswelala go bo dirisa go bona poelo ka botlalo? Tsaya tsia, re a re go bona poelo ka

botlalo. Fa o dirisa bolemirui mme maikaelelo a gago a se go bona poelo ka botlalo go tswelala kgwebo ya gago e tlaa nna tlosabodutu fela e bile e ka se tswelala dingwaga tse dints. Go lekanyetsa poelo ya gago o tlhoka go nna le kanego e e supang lotseno ka bonneta le, fa o se na yone, o ka se kgone go dirisa rekoto ya tiriso ya ditšelete e e tlhamaletseng.

- A o na le thoto e e fetang melato? Tlhotlhwa ya botlhe ba thoto ya gago e tshwanetse go feta botlhe ba melato ya gago ka palopalo e e leng 2:1 go kgona go itshireletsa. Go kgona palopalo e o tshwanetse go nna le kanego ya tiriso ya ditšelete e e siameng mme tota kanego ya tekatekano ya dintlhatsa thoto le ditšelete, fela jaaka o tlhoka kanego ya lotseno. Ka tiragalo kgato e e a re, se reke go feta ka madi a a adimilweng.

Pula Imvula's Quote of the Month

Challenges are what make life interesting and overcoming them is what makes life meaningful.

~ Joshua J. Marine

Barulaganyi

GRAIN SA: BLOEMFONTEIN

Suite 3, Private Bag X11, Brandhof, 9324
7 Collins Street, Arboretum
Bloemfontein
► 08600 47246 ◀
► Fax: 051 430 7574 ◀ www.grainsa.co.za

MOETELEPIELE WA BARULAGANYI

Jane McPherson
► 082 854 7171 ◀ jane@grainsa.co.za

MORULAGANYI WA PHATLATLATSO

Liana Stroebel
► 084 264 1422 ◀ liana@grainsa.co.za

KAKANYETSO, THULAGANYO LE KGATISO

Infoworks
► 018 468 2716 ◀ www.infoworks.biz

PULA/IMVULA E TENG KA DIPUO TSE DI LATELANG:

Setswana,
Seaforekanse, Seesemane, Sesotho,
Sesotho sa Leboa, Sezulu le Sethosa.

Lenaneo la Thlabololo ya Balemirui ya Batlhaka ya Afrikaborwa

MOKOPANYI WA THLABOLOLO

Johan Kriel
Foreisetata (Ladybrand)
► 079 497 4294 ◀ johank@grainsa.co.za
► Kantoro: 051 924 1099 ◀ Dimakatso Nyambose

Jerry Mthombothi

Mpumalanga (Mbombela)
► 084 604 0549 ◀ jerry@grainsa.co.za
► Kantoro: 013 755 4575 ◀ Nonhlahlha Sithole

Jurie Mentz

Mpumalanga/KwaZulu-Natal (Louwsburg)
► 082 354 5749 ◀ jurie@grainsa.co.za
► Kantoro: 034 907 5040 ◀ Sydwell Nkosi

Graeme Engelbrecht

KwaZulu-Natal (Louwsburg)
► 082 650 9315 ◀ graeme@grainsa.co.za
► Kantoro: 012 816 8069 ◀ Sydwell Nkosi

Ian Househam

Kapabolhaba (Kokstad)
► 078 791 1004 ◀ ian@grainsa.co.za
► Kantoro: 039 727 5749 ◀ Luthando Diko

Liana Stroebel

Kapabophirima (Paarl)
► 084 264 1422 ◀ liana@grainsa.co.za
► Kantoro: 012 816 8057 ◀ Hailey Ehrenreich

Du Toit van der Westhuizen

North West (Lichtenburg)
► 082 877 6749 ◀ dutoit@grainsa.co.za
► Kantoro: 012 816 8038 ◀ Lebo Mogatlanyane

Julius Motsoeneng

North West (Taung)
► 076 182 7889 ◀ julius@grainsa.co.za

Sinelizwi Fakade

Mihatha
► 071 519 4192 ◀ sinelizwifakade@grainsa.co.za
► Kantoro: 012 816 8077 ◀ Cwayita Mpotyi

Articles written by independent writers
are the views of the writer and not of Grain SA.

THIS PUBLICATION IS
MADE POSSIBLE BY THE
CONTRIBUTION OF
THE MAIZE TRUST

A polase ya ka e tlaa falola?

- A o laola madi a gago ka tshwanno mme gakologelwa go se dirise madi a ka moso jaanong fa e se bothhoka go reka ditokelelo? Gape ipotse potso gore o ka busetsa madi otlhe a o a adimileng e bile o ka kgona go duela ditshenyego tsotlh, jaaka maduo, ka kgwedi e nngwe le e nngwe. Mokgwa o le nosi wa go araba potso e ke go rulaganya kanego ya kelelo ya madi a o a tshotseng. Go kgona go dira tiro e o tlhoka kitso e e leng boammaaruri, jalo go rulaganya direkoto tse di supang nnete.
- A o kgaoganya dilo tsa 'tshwanetseng go nna le tsona' le tsa 'rata go nna le tsona' mo kgwebong ya gago? Go bua jalo go ka itshupa, mme go tlhoka go elwa tlhoko sentle fa o leka go fokotsa ditshenyego ka dinako tse di maswe mme le gore o tswela go dirisa madi kae. Go dirisa madi go reka 'tshwanetseng go nna le tsona' go tshwanetse go reka dilo tse di leng bothhokwa go uma kumo e e leng ya maemo godimo, thekiso, mme le go ruta badiredi kgono ya go dira ditiro tsa mo polaseng. Dintlh tse ke ditiragalo tse di ka kgonisang kgwebo ya gago go tswela pele le go falola.
- Ka fa gongwe, tse di latelang di ka nna tsa 'rata go nna le tsona' mo maemong a ekonomi ya segompieno: Emisetsa dikoloi tsa gago ka tse dintshwa, didiriswa tsa IT le go oketsa maemo a disele tsa gago.
- Mokgwa o o rileng wa go laola ditshenyego tse ke go rulaganya leano la bokgwele le le siameng (tekanyetso) mme o tlaa go kgonisang go fokotsa le go emisa ditshenyego.
- A o oketsa kgono ya gago, kgotsa o ka re kgono ya go uma ya gago, ya kgaolo e nngwe le e nngwe ka go dirisa ditekanyetso tse di rileng – 'sengwe ka sengwe se sengwe' – ditono tsa mmidi tse di ungwang ka heketara, dikelometara tse di tsa-maiwang ka litara ya mafura, dikelogeramo tsa boboa ka nku, jalo le jalo? Ntlha e e bothhokwa ka gore go kgona go fenza kgatelelo ya tlhotlhwa ya ditokelelo mabapi le tlhotlhwa e e amogelwang, lotsenyo le tshwanetse go oketswa ka go oketsa bokana ba kumo e e ungwang mo heketareng, jalo le jalo mme le go laola tshenyego ya gago.
- A o dirisa mokgwa wa bolemirui ba tshomarelo? Dirisa mekgwa ya bolemirui ba tshomarelo. Morago ga nako kgono ya mmu e tlaa oketsegwa mme bokana ba kumo bo tlaa gola. Bolemirui ba tshomarelo bo ka tlhaloswa e le thulaganyo ya bolemirui e e

kgonang go tswela ka go bona poelo e e fokotsang go suga ga mmu ka go dirisa go se leme le go dirisa gape thefosoano ya diwalwa ka ntlaa ya go tlhogela disalela tsa dimela (kobel) tse dintsjaaka go kgonegwa mo masimong go oketsa go tsenelela ga metsi mo mmung.

- Jaanong thekenoloji e ntshwa? Ka dinako tsotlh leka go dirisa thekenoloji e ntshwa le didiriswa tse di ka go thusang go bona koketsyo ya kumo e e ka bonwang. Le gale, akanya sentle ka tlhokomelo pele o dirisa madi go reka thekenoloji e ntshwa. Go bothhokwa go nna o ntse o ntshwafatsa ka go reka thekenoloji e ntshwa, mme ka dinako tsotlh o tshwanetse go kgona go e duela ka madi a o a tshotseng.
- Bathisia go fetola kgwebo ya a gago go dikgwebo tse di sa tshwaneng tse di farolganeng go kgona go oketsa lotsenyo la gago le go laola diphatsa. Re ka se kgone go gatelela bothhokwa ba go fetola go feta. Mme gape, o tshwanetse go ela tlhoko dintlh tsotlh ka tlhokomelo. Le gale, mosola wa go fetola kgwebo go dikgwebo tse di sa tshwaneng – go oketa go elela ga tshetele, go tshelegela diphatsa, go oketsa bokana ba poelo – go feta bokana ba dibebejane. Ela tlhoko dikgato tse ka tlhokomelo e bile kgwebo ya gago e ka falola mme ka tlhanolelo le gona go ka direga jaaka go supilwe gape le gape – fa o sa lekanyetse, o ka se laole ka tshwanno.

Dirisa dikgato tse
11 tse go itse

*Athikele e kwadiilwe ke Marius Greyling,
mokwadi wa Pula Imvula. Fa o tlhoka
kitso gape, o ka romela emeile
go mariusg@mcaacc.co.za.*